

УДК 60:57.085.2:582.623.2

Асист. С.Ю. Білоус, канд. біол. наук –
 НУ біоресурсів і природокористування України, м. Київ

**ПРЯМИЙ ОРГАНОГЕНЕЗ *POPULUS TREMULA* L. З РІЗНИХ ТИПІВ
 ЕКСПЛАНТІВ *IN VITRO***

Досліджено особливості індукції прямої регенерації тканин *P. tremula* залежно від генотипу, типу експланту та умов культивування *in vitro*. З'ясовано шляхи реалізації морфогенетичного потенціалу мікропагонів *P. tremula*. Розроблено підходи до мікролонального розмноження осики зеленокорої форми. Встановлено оптимальні складові живильного середовища з додаванням 0,25-0,5 мг·л⁻¹ кінетину, тіазаурону та активованого вугілля, що забезпечили повну реалізацію морфогенетичного потенціалу експлантів з утворенням укорінених рослин та можливістю довгострокового пасажування *P. tremula* в умовах *in vitro*.

Ключові слова: *Populus tremula* L., *in vitro*, живильне середовище, експлант, морфогенез, регулятори росту.

Вступ. Нині використання екзогенних гормональних регуляторів росту рослин (РРР) є одним з основних підходів для отримання рослин-регенерантів *in vitro*. Для запобігання структурним і функціональним змінам геному й отримання генетично-ідентичного рослинного матеріалу доцільно індукувати пряму регенерацію безпосередньо тканинами експланту. Визначальну роль у процесі диференціації та морфогенезу ізолюваних тканин та органів відіграють не лише генотипові й видові особливості але й гормональний баланс, співвідношення цитокінінів та ауксинів у складі живильного середовища (ЖС) [3]. Утворення адвентивних бруньок можливо досягнути практично з кожного органа чи тканини рослини, шляхом активації вже наявних у рослині меристем, заснованому на знятті апікального домінування, та в цьому випадку, кількість утворених мікропагонів залежатиме від генотипу рослини [5].

Першою роботою з вивчення дії фітогормонів як індуктора органогенезу в культурі тканини були роботи Скуга та ін. [4, 7]. У дослідженнях з впливу фітогормонів ауксинів і цитокінінів на розвиток експлантів у культурі *in vitro* вони показали, що залежно від співвідношення гормонів у ЖС спостерігалось утворення пагонів, коренів або калусної тканини. Тканини різних видів рослин відрізняються вимогами щодо конкретних концентрацій фітогормонів для індукції органогенезу. Напевно, основною причиною відмінностей морфогенезу *in vitro* при використанні екзогенних гормонів є наявність у тканинах ендогенних гормонів. Так, для тканин з високим вмістом цитокінінів додавання до середовища додаткових цитокінінів призводить до інгібування розвитку бруньок і органогенезу. У такому випадку органогенез відбуватиметься за відсутності цитокінінів. Підтвердженням цього є робота Арнольда та Еріксона [10].

Мета дослідження – визначити залежність ефективності регенерації органогенезу осики від концентрації у ЖС регуляторів росту цитокінінового типу дії та типу експланту для тривалого, масового культивування ізолюваних бруньок і мікропагонів осики шляхом прямого морфогенезу.

Матеріали та методи. Об'єктом досліджень слугували зразки осики зеленокорої форми. У процесі культивування використовували ЖС МС [8], Wood Plant Medium (WPM) [9] та Драйвера (DKW) [7] з додаванням до їхнього складу

різних груп цитокінінів 6-БАП, ТДЗ та кінетину як окремо, так і комбінуючи між собою. Додатково до середовища додавали активоване вугілля (1 г·л⁻¹), в якості вуглеводневого живлення сахарозу (30 г·л⁻¹), мезоінозит (100 мг·л⁻¹) та агар (0,7 %), рН середовища 5,6-5,7.

Для деревних культур синтетичний аналог цитокініну ТДЗ у низьких концентраціях ефективніший порівняно з традиційними похідними пуринів, оскільки стимулює ріст через власну біологічну (цитокінінову) активність, здатний інтенсифікувати синтез і нагромадження ендогенних цитокінінів, що неодноразово підтверджено дослідженнями різних авторів [1, 6, 10]. На основі цих даних проведено дослідження гормонального впливу 6-БАП, кінетину та ТДЗ на ріст та розвиток експлантів осики в культурі *in vitro* на ЖС за прописом МС, DKW та WPM.

Для індукції регенерації листкової (розміром 1-1,5 см²), стеблові та кореневі (довжиною 1-1,5 см) експлантати, отримані від асептичних рослин на Б-ЖС, культивували на запропонованих нами морфогенних живильних середовищах (М-ЖС) з додаванням різної концентрації (БАП, ТДЗ, кінетин) протягом 30 діб (табл. 1). Висаджували від 5 до 15 експлантів кожного варіанта, щонайменше в трьох повторностях. Отримані дані опрацьовано статистично. Визначали ефективність регенерації відсоток регенерації (ВР), середню довжину регенерантів (СДР) та середню кількість регенерантів (СКР) у розрахунку на один експлант з регенерантами [2]. Результати дослідження та їх обговорення. Внаслідок проведеного експерименту встановлено, що утворення мікророслин відбувалось під дією регуляторів росту, які додавали до основного живильного середовища МС, DKW та WPM.

Табл. 1. Вплив концентрацій цитокінінів на пагоноутворення у листкових та корневих експлантів *Populus tremula* L.

М-ЖС	Гормон, мг·л ⁻¹	Кількість експлантів з регенерантами, шт.	ВР, %	СКР, шт.	ЕР	СДР, см	Наявність калусу на експланті	Характеристика пагона
Листкові експланти								
МС 1	0,2 ТДЗ	15	50,0 ^{±1,0}	7,0	3,5	0,5 ^{±0,2}	+++	зелений
МС 2	0,4 ТДЗ	10	33,3 ^{±1,5}	5,3	1,8	0,3 ^{±0,1}	+++	зелений
МС 3	0,5 ТДЗ	12	40,0 ^{±2,6}	6,1	2,4	0,3 ^{±0,1}	+++	зелений
Кореневі експланти								
МС 13	0,5 КІН	6	60,0 ^{±1,0}	1,7	1,0	2,0 ^{±0,7}	–	зелений
МС 14	0,25 КІН	4	40 ^{±1,5}	1,5	0,6	1,8 ^{±0,5}	–	зелений
МС 3	0,5 ТДЗ	0	0	0	0	0	+	–
МС 6	1,0 ТДЗ	0	0	0	0	0	++	–

Так, індукція органогенезу й утворення морфогенних структур відбувалась на 18 варіантах живильних середовищ, проте позитивні результати отримано лише в окремих випадках, що свідчить про різний морфогенетичний потенціал клітин експланту.

Кореневі експланти на ЖС з ТДЗ (0,5-1,0 мг·л⁻¹) через 1,5 тижні утворювали щільну калусну тканину, в якій в подальшому не виявлено утворення морфогенних структур. Лише на ЖС МС-13 та МС-14 кореневі експланти мали ВР

60,0^{±1.0} % та 40,0^{±1.5} % відповідно. Водночас СКР на ЖС МС-13 також був більший від 1,7 співвідношення регенерант/експлант (рис. 1). На відміну від корневих експлантів листкові мали дещо менший ВР, і в їхньому випадку максимальний 50,0^{±1.0} % на ЖС МС-1 з додаванням 0,2 мг·л⁻¹ ТДЗ. Водночас СКР була більшою, ніж у корневих експлантів 7,0 регенерант/експлант.

Рис. 1. Пряма індукція рослин-регенерантів осики *Populus tremula L.* з корневих експлантів: 1, 2) ініціація пагоноутворення та ризогенезу на корневих експлантах; 3) повноцінні рослини-регенеранти з корневих експлантів з вираженим морфогенним потенціалом

Одночасно з пагоногенезом на листкових експлантах відбувався інтенсивний калюсогенез на всіх варіантах ЖС із вмістом ТДЗ (0,2-0,5 мг·л⁻¹). Сформований калюс мав світло-зелене забарвлення та наявні морфогенні зони, які за сприятливих умов культивування утворювали рослини-регенеранти осики (рис. 2).

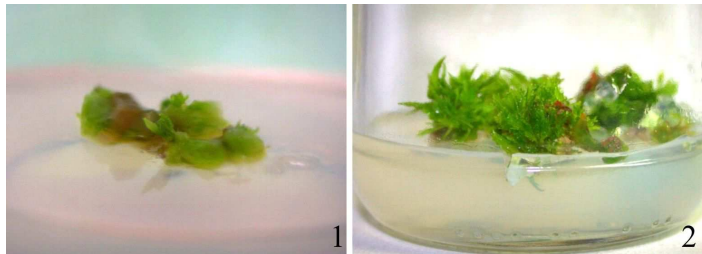

Рис. 2. Пряма індукція мікропагонів з листкових експлантів осики *Populus tremula L.*: 1) ініціація утворення мікропагонів; 2) формування множинних мікропагонів осики

За даними експерименту, на стеблових експлантах у більшості випадків спостерігали пагоногенез, інколи калюсогенез та ризогенез. Так, на ЖС з додаванням у високих концентраціях цитокиніну 6-БАП – 1,0-2,0 мг·л⁻¹ негативно впливало на стеблові експлантати на всіх живильних середовищах, про що свідчить низький ВР, 26,7^{±0.6} % та 46,7^{±0.6} % (табл. 2).

Культивування експлантатів на середовищі з кінетином 0,5 мг·л⁻¹ спричиняло розвиток з меристем бруньок незначної кількості пагонів та додаткових бруньок, що характеризувались уповільненим розвитком, СДР – 2,6^{±0.8} см (місячний приріст становив 0,5-1,0 см), СКР сягав 3,5. Використання 0,25 мг·л⁻¹ кінетину сприяло утворенню мікропагонів, ВР сягав 86,7^{±1.0} % (рис. 3).

Табл. 2. Вплив концентрації цитокинінів на пагоноутворення у стеблових експлантів *Populus tremula L.*

М-ЖС	Гормон, мг·л ⁻¹	Кількість експлантів з регенерантами, шт.	ВР, %	СКР, шт.	ЕР	СДР, см	Наявність калюсу на експланті	Характеристика пагона
МС 1	0,2 ТДЗ	11,0	73,3 ^{±0,6}	2,2	0,1	2,0 ^{±0,2}	+++	зелений
МС 2*	0,4 ТДЗ	14,0	93,3 ^{±0,6}	2,0	1,9	1,4 ^{±0,4}	++	зелений
МС 3*	0,5 ТДЗ	15,0	100,0 ^{±0,0}	9,6	9,6	2,5 ^{±0,6}	–	зелений
МС 4*	0,6 ТДЗ	12,0	80,0 ^{±1,0}	1,9	1,5	1,2 ^{±0,7}	–	зелений
МС 5*	0,8 ТДЗ	9,0	60,0 ^{±1,0}	1,2	0,7	1,8 ^{±0,8}	–	зелений
МС 6*	1,0 ТДЗ	8,0	53,3 ^{±1,3}	1,1	0,6	1,7 ^{±0,7}	–	зелений
МС 7*	1,5 ТДЗ	6,0	40,0 ^{±1,0}	1,0	0,4	1,0 ^{±0,3}	–	св. зелений
МС 8*	2,0 ТДЗ	3,0	20,0 ^{±1,0}	1,0	0,2	0,7 ^{±0,3}	–	св. зелений
МС 9*	2,5 ТДЗ	1,0	6,7 ^{±0,6}	2,0	0,1	0,3 ^{±0,0}	–	св. зелений
МС 10	0,5 БАП	8,0	53,3 ^{±0,6}	1,0	0,5	2,1 ^{±0,7}	–	зелений
МС 11	1,0 БАП	4,0	26,7 ^{±0,6}	1,0	0,3	0,4 ^{±0,1}	–	св. зелений
МС 12	2,0 БАП	7,0	46,7 ^{±0,6}	1,1	0,5	0,9 ^{±0,3}	+	св. зелений
МС 13	0,5 КІН	12,0	80,0 ^{±1,2}	3,4	2,7	2,2 ^{±0,8}	–	зелений
МС 14	0,25 КІН	13,0	86,7 ^{±1,0}	3,5	3,0	2,6 ^{±0,8}	–	зелений
DKW 15	0,5 БАП	5,0	33,3 ^{±0,6}	1,0	0,3	1,3 ^{±0,6}	–	св. зелений
DKW 16	1,0 БАП	3,0	20,0 ^{±1,0}	1,0	0,2	0,6 ^{±0,3}	–	св. зелений
DKW 17	2,0 БАП	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	–	св. зелений
WPM 18	0,5 БАП	5,0	33,3 ^{±1,2}	1,6	0,5	1,2 ^{±0,3}	–	св. зелений
WPM 19	1,0 БАП	3,0	20,0 ^{±1,0}	1,0	0,2	1,5 ^{±0,4}	–	св. зелений
WPM 20	2,0 БАП	0	0	0	0	0	+	св. зелений

*ПС з додаванням 1 г·л⁻¹ активованого вугілля.

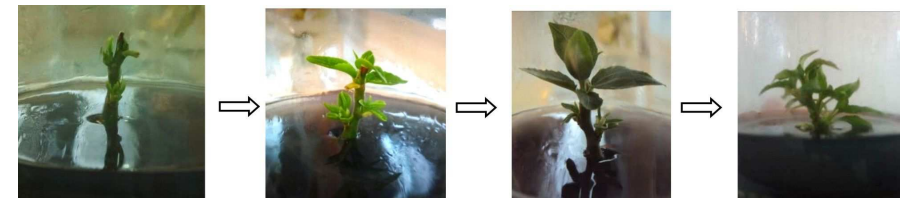

Рис. 3. Динаміка утворення мікропагонів на стеблових експлантах осики *Populus tremula L.* (протягом трьох тижнів)

У процесі досліджень встановлено, що висока концентрація цитокиніну ТДЗ, така як 1,5-2,5 мг·л⁻¹, негативно впливала на експлантати. Спостерігали пригнічення їхнього росту, відсутність пагоноутворення. Експлантати мали вигляд стебла з бруньками, які не встигли розвинути у пагони, деякі рослини відзначались почервонінням листків та їх опаданням. Це явище характерне під час використання тїдіазурону [10, 11].

У разі 0,2 мг·л⁻¹ ТДЗ (МС-1) на стеблових експлантах одночасно з ініціацією пагоноутворення відбувалась індукція калюсної тканини в базальній частині, згодом весь експлант був покритий калюсом. Високу морфогенну здатність, максимальний приріст рослин-регенерантів, збільшення кількості міжвузлів та формування потужної кореневої системи відзначали на живильному середовищі з додаванням 0,4-0,5 мг·л⁻¹ ТДЗ, ВР 100,0^{±0.0} (рис. 4).

Рис. 4. Морфогенез мікропагонів зі стеблових експлантів *Populus tremula* L. на ЖС з різним співвідношенням РР: 1) МС + 0,5 мг·л⁻¹ ТДЗ; 2) МС + 0,2 мг·л⁻¹ ТДЗ; 3) МС + 0,5 мг·л⁻¹ ТДЗ; 4) МС + 0,25 мг·л⁻¹ кінетину

Найінтенсивніше пагоноутворення зафіксоване на ЖС з додаванням низьких концентрацій гормонів цитокинінового типу дії з додаванням 0,4-0,5 мг·л⁻¹ ТДЗ та 0,25 мг·л⁻¹ кінетину (МС-2, МС-3, МС-14) СКР 5,2 для МС-3 та 3,5 – МС-14. Далі дані ЖС позначатимемо як ЖС-М.

Живильні середовища DKW та WPM з додаванням БАП характеризувались незначним пагоноутворенням. Максимальний показник отримано з додаванням 0,5 мг·л⁻¹ БАП 33,3^{±0,6} % та 33,3^{±1,2} % відповідно. Водночас експланти відзначались пригніченням росту, пожовтінням та почервонінням листків, відсутністю пагоноутворення. Внаслідок цього вказані прописи ЖС у подальших дослідженнях як основу для створення модифікованих середовищ для вирощування та культивування експлантів осики не використовували.

На наступному етапі сформовані мікропагони від різних типів експлантів відділяли та переносили на свіже М-ЖС з додаванням 0,5 мг·л⁻¹ ТДЗ для чергової мультиплікації впродовж тривалого часу, але тривале культивування рослин-регенерантів на М-ЖС з додаванням ТДЗ ефективно лише протягом 3-4 пасажів тому, що в клітинах експлантів відбувається нагромадження гормонів, що призводило до пригнічення росту та зменшення коефіцієнта регенерації. Через це наступне культивування тканин проводили на Б/Г ЖС за прописом МС, або з додаванням 0,25 мг·л⁻¹ кінетину. Адже рослинні тканини внаслідок стимулювання ростових чинників гормональною дією та індукцією морфогенетичного потенціалу тканин експланту, продовжували свій ріст та розвиток з високим коефіцієнтом регенерації (1:10).

Висновки. Отже, попередні дослідження дали змогу розробити підходи до мікроклонального розмноження осики зеленокорі форми. Вдалося з'ясувати, що органогенез у культурі бруньок осики залежить від віку рослини-донора, пори року, кількісного та якісного співвідношення регуляторів росту в ЖС. Основною причиною розроблення методів є необхідність індивідуального добору живильного середовища для культивування різних експлантів на кожному наступному етапі мікроклонального розмноження. Оптимальним є варіант використання живильного середовища з таким складом: 0,25 мг·л⁻¹ кінетину + 1 г·л⁻¹ активованого вугілля та 0,5 мг·л⁻¹ ТДЗ + 1 г·л⁻¹ активованого вугілля, які забезпечують не тільки індукцію органогенезу, але повну реалізацію морфогенетичного потенціалу експлантату з утворенням укорінених рослин.

Літератури

1. Бульчєва Н.В. Изучение влияния сочетаний фитогормонов на каллусообразование и регенеративную способность тополя *Populus populus* ssp. / Н.В. Бульчєва, А.М. Каминская, К.Г. Скрыбин // Биотехнология: состояние и перспективы развития : матер. Междунар. моск. трет. конгр., 14-18 марта, 2005 г. : тез. докл. – М., 2005. – Ч. 1. – С. 234.
2. Конвалюк І.І. Прямий органогенез *in vitro* тирличу жовтого (*Gentiana Lutea* L.) / І.І. Конвалюк, Н.Б. Кравець, Н.М. Дробик та ін. // Биотехнологія : журнал. – К. : Вид-во Ін-ту біохімії ім. О.В. Палладіна НАН України. – 2010. – Т. 3, № 5. – С. 66-73.
3. Кушнір Г.П. Мікроклональне розмноження рослин, теорія і практика / Г.П. Кушнір, В.В. Сарнацька. – К. : Вид-во "Наук. думка", 2005. – 270 с. (73).
4. Шевелуха В.С. Сельскохозяйственная биотехнология / В.С. Шевелуха, Е.А. Калашникова, Е.З. Кочиева и др. – Изд. 3-е. [перераб. и доп.]. – М. : Изд-во "Высш. шк.", 2008. – 710 с.
5. Ahuja M.R. Aspen. In: Evans DA, Sharp WR and Ammirato PJ (Eds.) Handbook of Plant Cell Culture / M.R. Ahuja / Macmillan Publishing Company. – New York, 1986. – Pp. 626-651.
6. Aubakirova L. Application of cellular biotechnology for storage of aspen biodiversity (*Populus tremula* L.) / L. Aubakirova, E. Kalashnikova / International journal of agriculture: Research and review. – 2011. – Vol. 1 (1). – Pp. 16-20.
7. Driver J.A. In vitro propagation of Paradox walnut root stock / J.A. Driver, A.H. Kuniyuki // HortScience. – 1984. – Vol. 19. – Pp. 507-509.
8. Murashige T. A revised medium for rapid, growth and bioassays with tobacco tissue cultures / T. Murashige, F.A. Scoog // Physiol. plantarum. – 1962. – Vol. 15. – № 3. – Pp. 473-497.
9. McCown B.H. Woody plant medium (WP 14) – a mineral nutrient formulation for microculture of woody plant species / B.H. McCown, G.B. Lloyd // Ibid. – 1981. – Vol. 16. – Pp. 453.
10. Pijut P.M. Micropropagation of *Juglans cinerea* L. (Butternut) / P.M. Pijut // Biotechnology in agriculture and forestry. – Berlin : Springer-Verlag. – 1997. – Vol. 39. – Pp. 345-357.
11. Tsvetkov I. Thidiazuron-induced regeneration in root segments of white poplar (*P. alba* L.) / I. Tsvetkov, J.F. Hausman, L. Jouve // Bulg. J. Agric. Sci. – 2007. – № 13. – Pp. 623-626 p.

Билоус С.Ю. Прямой органогенез *Populus tremula* L. из разных типов эксплантов *in vitro*

Исследованы особенности индукции прямой регенерации тканей *P. tremula* в зависимости от генотипа, типа экспланта и условий культивирования *in vitro*. Установлены пути реализации морфогенетического потенциала микропагонов *P. tremula* с образованием укоренившихся растений. Разработаны подходы к микроклональному размножению осины зеленокорой формы. Установлены оптимальные составляющие питательной среды с добавлением 0,25-0,5 мг·л⁻¹ кинетина, тидиазурона и активированного угля, которые обеспечили полную реализацию морфогенетического потенциала эксплантов с образованием укоренившихся растений и возможностью долгосрочного пасирования *P. tremula* в условиях *in vitro*.

Ключевые слова: *Populus tremula* L., *in vitro*, питательная среда, эксплант, морфогенез, регуляторы роста.

Bilous S.Yu. The Direct Organogenesis of *Populus Tremula* L. from Different Types of Explants *in Vitro* Culture

The features of direct induction of tissue regeneration of *P. tremula* depending on genotype, type of explants and culture conditions *in vitro* were researched. The ways of implementation of the morphogenetic potential of microshoots *P. tremula* to form rooted plants were established. Some approaches to microclonal reproduction of aspen were elaborate. The optimal components of the culture medium with the addition of 0.25-0.5 mg·l⁻¹ kinetyn, thidiazuron and activated carbon, which provided the full realization of morphogenetic potential to form explants rooted plants and the possibility of long-term cultivation *P. tremula* in conditions *in vitro* are sampled.

Keywords: *Populus tremula* L., *in vitro*, the culture medium, explants, morphogenesis, growth regulators.